

Współzależności i preferencje w rozchodach gospodarstw domowych

Zwykło się rozpatrywać sytuację bytową człowieka poprzez gospodarstwo domowe. Jest to słuszne, ponieważ jest ono podstawowym podmiotem w procesie zaspokajania potrzeb ludzkich. To bowiem łączna wielkość środków wpływających do niego, mimo tego, że są to dochody poszczególnych osób, jest podstawą zaspokajania potrzeb całego zespołu, najczęściej rodziny. Wielkość ta rozstrzyga więc o poziomie życia.

Poziom dochodów uzyskiwany przez rodziny polskie jest zróżnicowany. Wiele danych statystycznych wskazuje, że mamy do czynienia z postępującą dyferencjacją dochodową. Tym bardziej interesujące, z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia, jest poznawanie tego, jak rodziny rozdysponowują dochody na poszczególne cele konsumpcyjne i zabezpieczenie przyszłości, zależnie od uzyskiwanej jego wielkości. W opisie statystycznym zależność ta występować może jako korelacja lub elastyczność. Obie miary pozwalają oceniać, na ile postawa względem danego wydatku zdeterminowana jest wysokością dochodu. W artykule podjęto taki wątek analiz. Przeprowadzono je na podstawie danych o dochodach i wydatkach przeliczonych na 1 osobę – by uniezależnić się od wielkości rodziny. Ponadto, analizy wykonano w przekroju społeczno-ekonomicznym, wychodząc z założenia, że postawy wobec rozwijania konsumpcji, jak i jej poziomy mogą być w różnych grupach znacząco odmienne.

Analizy podjęte w artykule bazują na wynikach reprezentacyjnych badań budżetów gospodarstw domowych za 2000 r. Badania takie systematycznie prowadzi Główny Urząd Statystyczny. Przyjęto, że wpływ poziomu dochodu na kształtowanie się poszczególnych wydatków oceniany będzie przez porównanie dochodów i wydatków gospodarstw o różnym poziomie dochodu.

Wielkość i struktura ogólnego strumienia rozchodów i ich współzależności

W całej zbiorowości gospodarstw domowych suma miesięcznych rozchodów w przeliczeniu na 1 osobę ukształtowała się w 2000 roku na poziomie 690 zł, z tego wydatki, a więc wartość konsumpcji wynosiła 582 zł. Rozchody nie

będące zapłatą za dobra lub usługi konsumpcyjne to tylko 108 zł, z czego gros to podatki i przyrost rezerw gotówkowych w okresie badania (1 miesiąca). Z ujemnego salda rzeczowo-finansowego wynika, że społeczeństwo w Polsce w 2000 roku statystycznie i nominalnie zaciągnęło dług wobec przyszłości albo zubożyło swe oszczędności. Świadczy to o ubóstwie dotykającym wielu osób (tab. 1).

Tabela 1

Poziom rozchodów w polskich gospodarstwach domowych, ich zmienność i struktura w 2000 r.

Kategorie rozchodów/wydatków	Średnio	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności ^{a/}	Struktura
	w zł na 1 osobę miesięcznie		w %	w %
Rozchody razem	690	614	89	100
Podatki i opłaty	64	97	153	9,3
Saldo rzeczowo-finansowe ^{b/}	-7	380	-5304	-1,0
Saldo gotówki ^{c/}	51	451	877	7,4
Wydatki razem	582	473	81	84,3/100
Żywność	185	81	44	31,8
Alkohol i tytoń	18	27	150	3,1
Odzież i obuwie	33	58	175	5,7
Mieszkanie – utrzymanie	107	135	126	18,4
Mieszkanie – wyposażenie	40	107	270	6,8
Higiena, środki czystości	22	24	108	3,8
Zdrowie	26	49	186	4,5
Edukacja i kultura	35	76	216	6,0
Transport	52	216	416	8,9
Łączność	21	29	138	3,6
Usługi żywienia, opieki, socjalne	32	99	305	5,6
Ubezpieczenia ochronne	8	40	485	1,4
Pozostałe wydatki	2	31	1340	0,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie indywidualnych wyników badań budżetów gospodarstw domowych i badań prowadzonych przez GUS.

^{a/} procentowy iloraz odchylenia i średniej,

^{b/} zmiany stanów majątku nieprodukcyjnego, oszczędności w różnej postaci i zadłużenia w przeciągu miesięcznego okresu uczestnictwa w badaniu,

^{c/} stan na koniec miesiąca badania w porównaniu ze stanem na początek.

Największy składnik wydatków to żywność, przypadało na nią miesięcznie 185 zł na osobę, druga kwota to utrzymanie mieszkania – 107 zł. Na wyposażenie mieszkania łożyły gospodarstwa domowe 40 zł. Dosyć wysoką kwotą reprezentowane były także wydatki na transport – 52 zł (tab. 1).

W łącznych wydatkach udział żywności wynosił w analizowanym roku 31,8%, udział utrzymania mieszkania łącznie z jego wyposażeniem 25,2%, transportu i łączności 12,5%. Inne kategorie wydatków miały już mniejsze udziały, zwykle znacznie poniżej 10%.

Najmniej zmienne (relatywnie) są wydatki na żywność. Zmienność pozostałych kategorii należy uznać za dużą, a niektórych za bardzo dużą. Oprócz pozostałych wydatków bardzo zmienne okazują się wydatki na ubezpieczenia ochronne, wydatki na transport oraz wydatki na usługi w placówkach żywienia zbiorowego, opieki i inne socjalne. Bardzo dużym indywidualnym wahaniem podlegają też salda finansowe.

Skoro zmienności wszystkich pozycji rozchodowych i wydatkowych, z wyjątkiem żywności, znacznie przekraczają zmienności łącznej kwoty wydatków i rozchodów, a tym samym zmienność dochodów, to nabiera znaczenia zidentyfikowanie ich sensu. Pierwszym etapem tego jest analiza korelacji poszczególnych wydatków z dochodem, jak i wzajemnych korelacji wydatków w parach. Charakter badania budżetów przez GUS z góry przesądza to, że poziomy większości wyliczonych wskaźników korelacji są małe, choć statystycznie istotne ($p = 0,1$). Pewna ich część przyjmuje jednak poziomy względnie wysokie (tab. 2).

W największy zakres i dodatni wymiar korelacji wchodzi oczywiście dochód. Najściślejszy jego związek obserwujemy z saldem gotówki (0,6), z podatkami (0,42), a następnie z żywnością (0,4). Wartą zaznaczenia siłą związku z dochodem obserwujemy także z wydatkami na higienę i łączność. Nikły związek poziomu dochodu zachodzi – co zaskakuje – z saldem rzeczowo-finansowym.

Dla porównania zaznaczymy, że dochód z przynależnością społeczno-ekonomiczną wykazuje siłę związku na poziomie 0,29, a więc całkiem niemałą, co uzasadnia podjęcie dalszych analiz z uwzględnieniem tego przekroju (tab. 2).

Pozostając jednak jeszcze przy współzależnościach pomiędzy poszczególnymi wydatkami, to posługując się statystyczną metodą analizy skupień, która ułatwia odnaleźć wektory¹ do siebie względnie podobne oraz te, które się od siebie bardziej dystansują, oraz akceptując pewien poziom tolerancji – wyróżnić możemy cztery skupienia wydatków. Pierwsze z nich złożone jest z wydatków na żywność, higienę i środki czystości oraz łączność – jest to skupienie o dużych wewnętrznych zależnościach, można stwierdzić, że są to wydatki w dużym stopniu komparatywne i bardzo zależne od poziomu dochodu. Te

¹ W rozumieniu zestawu współczynników korelacji danego wydatku/rozchodu z wszystkimi wyróżnionymi; porównywano zatem tyle wektorów, ile wyróżniono kategorii.

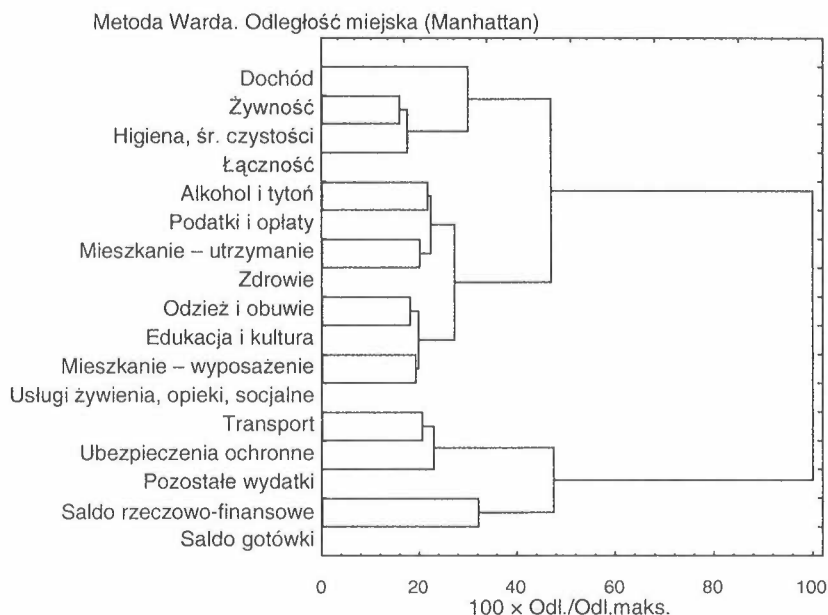
Tabela 2

Korelacje wzajemne rozchodów z dochodem (poziomów na 1 osobę) i z przynależnością społeczną w 2000 r.

Kategoria budżetu	Dochód	Zywność	Alkohol i tytoń	Odzież i obuwie	Mieszkanie – utrzymanie	Mieszkanie – wyposażenie	Higiena, środki czystości	Zdrowie	Edukacja i kultura	Transport	Łączność	Usługi żywienia, opieki, socjalne	Ubezpiecz. ochronne	Pozostałe wydatki	Podatki i opłaty	Saldo rzeczowo-finansowe
Dochód (z podat.)	1	0,40	0,23	0,32	0,32	0,26	0,38	0,23	0,29	0,17	0,38	0,32	0,12	0,11	0,42	0,08
Zywność	0,40	1	0,26	0,25	0,29	0,20	0,43	0,29	0,16	0,09	0,28	0,18	0,07	0,06	0,22	-0,04
Alkohol i tytoń	0,23	0,26	1	0,14	0,13	0,12	0,20	0,03	0,09	0,09	0,18	0,16	0,07	0,08	0,12	-0,03
Odzież i obuwie	0,32	0,25	0,14	1	0,15	0,22	0,40	0,11	0,22	0,12	0,23	0,20	0,07	0,07	0,13	-0,06
Mieszkanie-utr.	0,32	0,29	0,13	0,15	1	0,19	0,25	0,20	0,16	0,10	0,27	0,16	0,04	0,03	0,17	-0,10
Mieszkanie-wyp.	0,26	0,20	0,12	0,22	0,19	1	0,22	0,09	0,18	0,08	0,18	0,14	0,08	0,08	0,12	-0,19
Higiena, śr. czys.	0,38	0,43	0,20	0,40	0,25	0,22	1	0,21	0,26	0,14	0,34	0,20	0,09	0,06	0,16	-0,03
Zdrowie	0,23	0,29	0,03	0,11	0,20	0,09	0,21	1	0,11	0,06	0,20	0,12	0,06	0,02	0,15	-0,04
Edukacja i kultura	0,29	0,16	0,09	0,22	0,16	0,18	0,26	0,11	1	0,09	0,24	0,17	0,08	0,09	0,12	-0,06
Transport	0,17	0,09	0,09	0,12	0,10	0,08	0,14	0,06	0,09	1	0,14	0,10	0,10	0,03	0,07	-0,23
Łączność	0,38	0,28	0,18	0,23	0,27	0,18	0,34	0,20	0,24	0,14	1	0,22	0,08	0,04	0,15	-0,02
Usługi żywienia, opieki, socjalne	0,32	0,18	0,16	0,20	0,16	0,14	0,20	0,12	0,17	0,10	0,22	1	0,10	0,10	0,17	-0,11
Ubezpiecz. ochr.	0,12	0,07	0,07	0,07	0,04	0,08	0,09	0,06	0,08	0,10	0,08	0,10	1	0,02	0,10	-0,09
Pozostałe wyd.	0,11	0,06	0,08	0,07	0,03	0,08	0,06	0,02	0,09	0,03	0,04	0,10	0,02	1	0,03	-0,06
Podatki i opłaty	0,42	0,22	0,12	0,13	0,17	0,12	0,16	0,15	0,12	0,07	0,15	0,17	0,10	0,03	1	0,01
Saldo rzecz.-fin.	0,08	-0,04	-0,03	-0,06	-0,10	-0,19	-0,03	-0,04	-0,06	-0,23	-0,02	-0,11	-0,09	-0,06	0,01	1
Saldo gotówkowe	0,60	-0,02	-0,01	-0,02	-0,01	-0,03	-0,01	-0,02	0,01	-0,04	0,02	-0,01	-0,06	0,00	0,05	-0,12
Przynależność społ.-ekonomicz.	0,29	0,30	0,10	0,21	0,24	0,13	0,27	0,29	0,25	0,11	0,27	0,14	0,07	0,03	0,25	0,03

Źródło: jak tab. 1. Uwaga: drukiem wytłuszczonym oznaczono korelacje osiągające lub przekraczające |0,2|

względnie silnie wydatki pociągają za sobą także wydatki na odzież i obuwie, utrzymanie mieszkania i zdrowie, a jednocześnie nie wykazują uzależnienia z saldami, wydatkami na ubezpieczenia ochronne, transportem i pozostałymi wydatkami. Te ostatnie zaliczyć można do osobnego skupienia pozycji rozchodowych o zupełnie przeciwnym charakterze zależności, dostrzegamy w nim sporadyczne i nie za silne współzależności, wskazać można jedynie ujemną zależność salda rzeczowo-finansowego z wydatkami na transport (rys. 1).

Rysunek 1

Diagram podobieństw i różnic we wzajemnych związkach poszczególnych kategorii rozchodów/wydatków i z dochodem

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych tab. 2.

Wydatki w grupach społeczno-ekonomicznych

Na najwyższe poziomy rozchodów i wydatków pozwolić sobie mogły w 2000 roku rodziny osób pracujących na stanowiskach nierobotniczych, a po nich rodziny pracujących na rachunek własny oraz emeryci. Tylko u tych grup statystyczne rozchody na 1 osobę ukształtowały się powyżej poziomu średniego dla całej zbiorowości, przy czym w grupie nierobotniczej średnio prawie aż półtorakrotnie więcej niż średnio w całej badanej zbiorowości, czyli w całej Polsce. W pozostałych grupach obserwujemy poziomy poniżej średniej, a naj-

niższe w grupie utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, rencistów i rolników (także dwuzawodowych). Bliższe wielkości średniej ogólnej są rozchody w grupie robotników (tab. 3).

Poszczególne kategorie rozchodów/wydatków w przekroju grup układają się często podobnie jak wielkości sumaryczne, choć niekiedy z wyraźnymi odstępstwami. Grupa nierobotnicza najwyższe poziomy średnich wydatków osiąga w 11 pozycjach na 16 analizowanych, pośród nich wyjątkowo dużo, ponaddwukrotnie więcej niż średnio, wydaje na edukację i kulturę, dystansując się tą cechą mocno od pozostałych. W grupie emerytów najwyższe są wydatki na żywność, utrzymanie mieszkania i zdrowie, a w grupie pracujących na własny rachunek wydatki na łączność i saldo rzeczowo-finansowe (tab. 3).

Najwięcej najmniejszych poziomów poszczególnych wydatków obserwujemy w grupie utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (aż 9 takich pozycji) i w grupie rolników (7 pozycji). W grupie rencistów mamy najniższy poziom wydatków na transport – poniżej połowy średniej.

Ponadto, gospodarstwa rolników – pomimo ogólnie niskiego poziomu łącznych rozchodów – wyróżnia wysoki poziom wydatków na ubezpieczenia ochronne, natomiast utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych duża kwota utrzymania obciążającego dochody niebieżące, sięgające 10% całych i tak skromnych wydatków. Stosunkowo wysokie ujemne saldo rzeczowo-finansowe obserwujemy także w grupach rencistów i emerytów. Saldo dodatnie obserwujemy tylko w grupach robotniczej i pracujących na własny rachunek, choć wskaźnik procentowy jest tu ujemny, bo wynika z ujemnej kwoty średniego salda obliczonego dla całej zbiorowości.

Pozycjami rozchodowymi najbardziej różnicującymi grupy są saldo rzeczowo-finansowe, a także saldo gotówki, wydatki na edukację, zdrowie i transport, ale – jak widać z danych tabeli 2 – większa ścisłość związku zachodzi tylko w przypadku wydatków na edukację i zdrowie. Natomiast najmniej różnicujące są żywność, alkohol i tytoń.

Elastyczność dochodowa wydatków jako wyraz preferencji gospodarstw domowych

Już od czasów Engla wiadomo, że przy wzroście dochodów konsumenci w sposób różny, a więc nieproporcjonalny, zwiększają poszczególne wydatki a także takie rozchody jak lokaty oszczędnościowe, inwestycje itp. Miarą kierunku i intensywności tych reakcji jest dochodowa elastyczność (Wiszniewski 1997).

Przeciętny wskaźnik dochodowej elastyczności wydatku na dany cel można otrzymać dzieląc współczynnik regresji liniowej tego wydatku względem dochodów przez przeciętną wielkość jego udziału w wydatkach łącznych (Łuszniewicz 1982).

Tabela 3

Poziom rozchodów w gospodarstwach domowych w przekroju społeczno-ekonomicznym w 2000 r. (w zł na osobę miesięcznie – czcionka pogrubiona; w % średniej – niepogrubiona)

Kategorie rozchodów	Ogółem		Robotnicze	Nierobotnicze	Dwuzawodowe	Rolników	Prac. na wł. rach.	Emerytów	Rencistów	Utrz. się z niezarob. źr.
	w zł	w %								
Rozchody razem w zł	690		591	1009	556	514	854	798	556	378
Rozchody razem w %		100	86	146	81	75	124	116	81	55
Żywność	185	100	87	108	93	100	104	123	102	78
Alkohol i tytoń	18	100	105	120	78	79	117	98	90	79
Odzież i obuwie	33	100	87	164	90	74	158	85	60	55
Mieszkanie – utrzymanie	107	100	85	134	60	51	108	143	105	69
Mieszkanie – wyposażenie	40	100	83	169	76	68	139	105	67	53
Higiena, środki czystości	22	100	87	153	70	62	137	107	82	73
Zdrowie	26	100	56	115	59	61	91	206	136	42
Edukacja i kultura	35	100	80	205	65	53	170	75	58	59
Transport	52	100	78	180	93	82	175	79	46	52
Łączność	21	100	81	158	59	58	165	110	84	59
Usługi żywienia, opieki, socjalne	32	100	70	175	71	51	131	133	70	56
Ubezpieczenia ochronne	8	100	78	152	97	141	126	107	56	32
Pozostałe wydatki	2	100	60	175	65	81	162	88	116	93
Podatki i opłaty	64	100	99	159	86	62	36	134	78	22
Saldo rzeczowo-finansowe	-7	100	-4	97	29	97	-184	261	292	421
Saldo gotówki	51	100	89	180	89	86	166	82	34	26

Źródło: jak tab. 1.

Sam współczynnik regresji przedstawia bezwzględne statystyczne wielkości przyrostu wydatku (rozchodu) na dany cel wynikające z rozdysponowania jednostki przyrostu dochodu. Może być zatem użyty jako osobna podstawa analiz. Posługując się indywidualnymi wynikami badań budżetów domowych za 2000 rok (wielkości źródłowe w ujęciu na 1 osobę) wyliczono, że statystycznie w największym stopniu przyrost dochodu absorbowany jest przez przyrost gotówki², bo średnio aż 44 grosze z każdej złotówki przyrostu. Mieszkanie absorbuje łącznie 12 groszy, a podatki 7 groszy. Dalsze pozycje to: transport – 6 groszy, żywność, usługi żywienia... i saldo rzeczowo-finansowe – po 5 groszy. Edukacja i kultura tylko 4 grosze, odzież i obuwiu 3 grosze, a zdrowie już tylko 2 grosze (tab. 4).

Cytowane wielkości dotyczą ogółu gospodarstw domowych. Często zbliżone do nich obserwujemy w grupach społeczno-ekonomicznych. Są jednak także wielkości odbiegające. Największe i najczęstsze odstępstwa od przeciętnych ogólnych obserwujemy w obu grupach rolników.

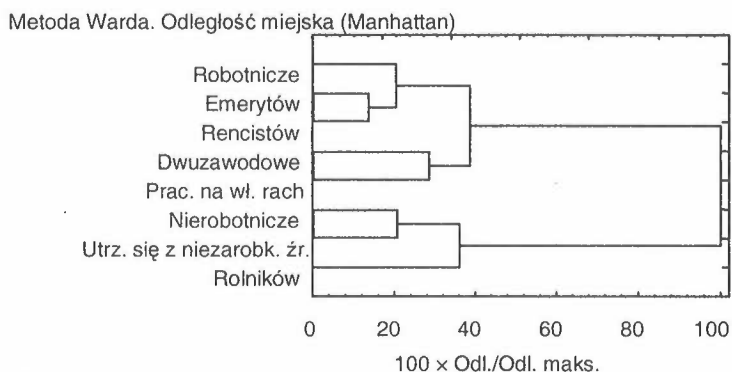
Rolnicy statystycznie bardzo dużo przyrostu dochodu przeznaczają na przyrost rezerw – salda finansowo-rzeczowego i salda stanu gotówki – łącznie kierunki te pochłaniają u rolników aż 90 groszy, a u dwuzawodowych 47 groszy. Wymowne jest to, że tylko w tych grupach obserwujemy znaczny wzrost salda rzeczowo-finansowego (lokaty, zmniejszenie zadłużenia itp.). Wskazuje to na postawę zwiększonego dystansu do konsumpcji, a tym samym na progospodarcze cechy rolników.

Biorąc pod uwagę grupowe wektory (zestawy) współczynników rozdziału przyrostu dochodu, podobieństwa obserwujemy między gospodarstwami nierobotniczymi i utrzymującymi się z niezarobkowych źródeł a rolnikami. Zaskakujące jest znalezienie się w jednym skupieniu tych grup. Charakteryzują je na ogół niskie, a niekiedy nawet najniższe współczynniki regresji poszczególnych wydatków przy jednocześnie najwyższym poziomie współczynnika dla salda gotówki. Inne są motywy postępowania osób reprezentujących te grupy. Niezarabiający są zmuszeni do takiej postawy niewystarczalnością dochodów, rolnicy – jak już była mowa – mają nastawienie progospodarcze, a dochody także skromne, natomiast nierobotnicy, uzyskując najwyższe dochody, mają konsumpcję na tyle zabezpieczoną, że nie są przynaglani koniecznością wydawania (rys. 2).

---

² Wydaje się to zaskakujące, ale trzeba brać pod uwagę fakt tylko 1-miesięcznego uczestnictwa gospodarstwa domowego w badaniu. Nie można także wykluczyć „dyscyplinującego” wpływu na wydatki samego uczestnictwa w badaniu. Należy zatem analizowane dane traktować bardziej jako symptomy wskazujące na istniejące zjawiska czy właściwości niż ich miary. Bardziej przydatne w tej sytuacji są porównania międzygrupowe.

Rysunek 2

Diagram podobieństw i różnic w rozdysponowywaniu jednostki przyrostu dochodu
 Źródło: obliczenia własne na podstawie danych tab. 4.

Wśród pozostałych grup wyróżniają się robotnicy, emeryci i renciści, u których zauważamy znacznie mniejsze przyrosty sald przy dyspozycjach wydatkowych na poziomach najwyższych w przekroju wszystkich grup. Pracujący na własny rachunek i rolnicy dwuzawodowi łączą cechy skupień poprzednich, czyli rozwijają konsumpcję zachowując pewne rezerwy.

Warto zwrócić uwagę na kilka wielkości wyróżniających się. W grupie rencistów obserwujemy największe zadysponowanie przyrostu dochodu na utrzymanie mieszkania (aż 20 groszy z każdej złotówki) i wysokie na żywność (15 groszy). Wyróżniają się także względnie wysokie dyspozycje na zdrowie rencistów i emerytów, odpowiednio 7 i 6 gr. Z kolei pracujący na rachunek własny aż 13 groszy z każdej złotówki przyrostu dochodu przeznaczają na transport (tab. 4).

Osobnego komentarza domaga się także udział podatków w przyroście dochodów. Najwięcej przyrostu, bo aż 15 groszy, odbierał w 2000 r. podatek robotnikom, następnie 13 i 11 groszy odpowiednio emerytom i rencistom, a tylko 6 groszy nierobotnikom. Grupie uzyskującej najwyższe dochody udaje się więc w znaczącym stopniu unikać podatków.

Z przyjętej definicji elastyczności wynika, że w im większym stopniu przyrost kierowany jest na dany cel (większy współczynnik regresji), tym bardziej wzrasta jego wskaźnik elastyczności. O jego ostatecznej jednak wysokości decyduje jeszcze wielkość udziału danej pozycji w rozchodach ogółem. Im ma ona wyższy udział, tym do uzyskania określonego wzrostu elastyczności potrzebna jest większa dyspozycja dochodu. Z tego powodu kolejność uszeregowania wydatków według wielkości wynikającej ze wskaźników elastyczności jest nieco inna niż wynikająca z rozdziału złotówki przyrostu dochodu (tab. 4 i 5).

Tabela 4

Statystyczny rozdział jednej złotówki przyrostu dochodu na poszczególne cele w grupach społeczno-ekonomicznych w 2000 r. (wg malejącej wielkości dla ogółu, rozdysponowanie w groszach, zaokrąglone)

Kategorie rozchodów	Ogółem	Robotnicze	Nierobotnicze	Dwuzawodowe	Rolników	Prac. na wł. rach.	Emerytów	Rencistów	Utrz. się z niezarob. źr.
Saldo gotówki	44	16	61	30	67	21	14	10	46
Mieszkanie – utrzymanie	7	10	4	8	2	8	14	20	9
Podatki i opłaty	7	15	6	10	0	2	13	11	3
Transport	6	8	5	6	1	13	7	4	9
Żywność	5	9	3	7	2	6	12	15	7
Usługi żywienia, opieki, socjalne	5	6	5	5	1	9	9	6	2
Saldo rzeczowo-finansowe	5	1	1	17	23	5	2	5	5
Mieszkanie – wyposażenie	5	10	3	5	1	8	7	7	4
Edukacja i kultura	4	5	3	2	0	6	4	5	3
Odzież i obuwie	3	5	2	3	1	7	3	3	4
Zdrowie	2	2	1	1	0	2	6	7	1
Łączność	2	3	1	1	0	3	3	3	2
Higiena, środki czystości	1	2	1	1	0	3	2	2	3
Alkohol i tytoń	1	2	1	1	0	2	1	1	1
Ubezpieczenia ochronne	1	1	0	1	-1	4	2	1	0
Pozostałe wydatki	1	0	0	0	0	1	1	2	1

Źródło: jak tab. 1.

Tabela 5

Procentowe wskaźniki elastyczności wyróżnionych wydatków i innych rozchodów w 2000 r. (wg malejącej bezwzględnej wielkości wskaźnika dla ogółu)

Kategorie rozchodów	Ogółem	Robotnicze	Nierobotnicze	Dwuzawodowe	Rolników	Prac. na wł. rach.	Emerytów	Rencistów	Utrz. się z niezarob. źr.
Saldo gotówki	593	203	662	370	777	212	263	309	1297
Saldo rzeczowo-finansowe	-479	2700	-190	-4455	-1681	315	-87	-144	-57
Pozostałe wydatki	163	169	115	77	7	226	433	495	194
Usługi żywienia, opieki, socjalne	109	155	81	122	23	179	169	148	48
Mieszkanie – wyposażenie	80	182	45	85	24	118	129	138	77
Transport	79	119	51	70	7	119	135	89	122
Podatki i opłaty	72	137	58	104	3	80	121	121	69
Edukacja i kultura	71	101	38	54	14	91	121	146	53
Ubezpieczenia ochronne	66	108	32	49	-48	321	192	127	32
Odzież i obuwie	63	102	40	54	13	111	79	75	89
Łączność	58	89	36	55	15	67	109	92	59
Zdrowie	48	77	33	43	6	64	92	108	43
Higiena, środki czystości	46	64	26	43	9	74	80	75	59
Mieszkanie – utrzymanie	45	66	32	66	15	56	76	99	47
Alkohol i tytoń	39	71	36	40	12	72	57	47	29
Żywność	19	35	13	23	6	28	42	43	18

Źródło: jak tab. 1.

Uszeregowanie wydatków według ich dochodowej elastyczności pozwala poznać hierarchię (pilność) potrzeb konsumpcyjnych, czyli kolejność rozwijania poszczególnych wydatków (tym samym zaspokajania określonych obszarów potrzeb). Wskaźnik ten bywa używany do rozdziału ich na podstawowe (wskaźnik mniejszy od 1 lub w skali procentowej mniejszy od 100) i wyższego rzędu (wskaźnik większy od 100). Bazuje to na założeniu, że w im mniejszym stopniu wzrasta relatywny poziom danego wydatku wraz z powiększaniem się dochodu, czyli im jest mniej dochodowo elastyczny, tym bardziej jest związany z potrzebami podstawowymi. Wydatki o wskaźnikach mniejszych od 100 zmniejszają zatem swoje udziały w strukturze rozchodów wraz ze zwiększaniem się dochodu, a zwiększają wydatki o wskaźnikach większych od 100.

Biorąc w pierwszej kolejności pod uwagę całą zbiorowość gospodarstw domowych badanych w 2000 r. stwierdzamy, że najmniejszą elastycznością charakteryzują się wydatki na żywność – 19%, a następnie wydatki na alkohol i tytoń, utrzymanie mieszkania, higienę i zdrowie – odpowiednio od 39 do 48%. Natomiast najwyższą elastycznością charakteryzują się salda finansowe, pozostałe wydatki i usługi żywienia, opieki i inne socjalne – powyżej 100% (tab. 5).

Łączenie się grup gospodarstw według podobieństw i różnic we wskaźniku elastyczności przebiega podobnie jak przy współczynnikach regresji, choć jest mniej wyraźne. Współczynniki elastyczności wykazują bowiem większe zróżnicowanie, choć zdecydowana większość z nich jest mniejsza od 100%. Do skupienia złożonego z rodzin robotniczych, emerytów i rencistów (jak przy współczynnikach regresji) dołącza się grupa pracujących na własny rachunek. W skupieniu tym obserwujemy wyższe poziomy wskaźników elastyczności, w grupie emerytów aż 9 pozycji na analizowanych 16 przyjmuje wartości w pobliżu albo powyżej 100%. O takiej elastyczności, oprócz sald, pozostałych wydatków i usług żywienia, które są wysoce elastyczne w prawie wszystkich grupach, są tu jeszcze wyposażenie mieszkania, podatki, edukacja i ubezpieczenia ochronne. Natomiast pozostałe grupy zarysowują drugie skupienie, w którym odróżniają się bardziej rolnicy. W całym tym skupieniu obserwujemy układanie się elastyczności raczej na niskich poziomach, zwłaszcza właśnie u rolników, których charakteryzują często wskaźniki jednocyfrowe.

Na pośrednim poziomie hierarchii statystyki umieszczają podatki. Podatki oczywiście są wynikiem ustawowych zobowiązań, ale mających określoną relację do wysokości uzyskiwanych dochodów, którą można analizować analogicznie jak wydatki. Wskaźnik elastyczności podatków równy 72% oznacza praktycznie, że wzrastają one przeciętnie w całej zbiorowości w mniejszym tempie niż dochody. Jest to wbrew ustawowym założeniom, które do chwili obecnej zakładają progresję, z czego wynikać powinno większe obciążanie podatkami tych, którzy uzyskują wyższe dochody. Progresja jest jednak zachowana w czterech grupach: robotniczej, emeryckiej, rencistów i robotniczo-

-chłopskiej. U pozostałych grup obserwujemy wyraźną regresję w opodatkowaniu, przy czym u rolników sytuacja taka wynika z tego, że płacą podatek gruntowy, który zasadniczo nie jest zależny od wysokości uzyskiwanych dochodów.

U rolników ponadto uwagę zwraca ujemna elastyczność ubezpieczeń ochronnych – znak ujemny pochodzi od ujemnego współczynnika regresji. Oznacza to, że bogatsi rolnicy mniej wydają na ten cel niż uzyskujący niższe dochody; jest to paradoksalne, łączy się być może ze złożonością obecnej sytuacji rolników polskich.

Pozostałe ujemne elastyczności dotyczą salda rzeczowo-finansowego, znaki ujemne w tych przypadkach pochodzą z ujemnego udziału salda, a to z kolei z ujemnej wielkości samego salda. Ujemna elastyczność w tych grupach oznacza przyrost wielkości salda przy wzroście dochodu, ale począwszy od ujemnej wielkości bazowej.

Podsumowanie

Potwierdziła się hipoteza postawiona we wstępie, że poszczególne grupy społeczno-ekonomiczne reprezentują – statystycznie biorąc – znacząco odmienne dochodowe możliwości i preferencje w ich podziale. Wyróżnia się postawa rolników, charakteryzuje ją największa skłonność do tworzenia rezerw w postaci finansowej lub rzeczowej w sytuacjach wyższego dochodu (na 1 osobę) przy powściągliwości w zwiększaniu wydatków (konsumpcji). O tej powściągliwości świadczą bardzo niskie poziomy elastyczności wydatków. Potwierdza to opinię o bardzo progospodarczej postawie rolników. Szkoda, że taka postawa napotyka ciągle na bariery.

Pewnych podobieństw do postawy rolników dopatrzeć się można w postawie utrzymujących się z niezarobkowych źródeł i – co zaskakuje – w postawie rodzin nierobotniczych. Są jednak inne okoliczności postępowania osób reprezentujących te grupy. Niezarabiający są zmuszeni do takiej postawy skromnością dochodów, natomiast nierobotnicy, uzyskując najwyższe dochody, mają konsumpcję zabezpieczoną na tyle, że nie są przynaglani koniecznością wydawania.

Wśród pozostałych grup wyróżnić można robotników, emerytów i rencistów, których charakteryzuje znacznie mniejszy przyrost sald finansowych przy dyspozycjach wydatkowych (na konsumpcję) na poziomach na ogół najwyższych w przekroju wszystkich grup. Grupom tym stosunkowo dużo „odbiera” podatek. Pracujący na własny rachunek i rolnicy dwuzawodowi łączą cechy skupień poprzednich, czyli rozwijają konsumpcję, zachowując jednak pewne rezerwy finansowe.

Generalnie najmniejszą elastycznością charakteryzują się wydatki na żywność, a następnie wydatki na alkohol i tytoń, utrzymanie mieszkania, higienę i zdrowie. Natomiast najwyższą elastycznością charakteryzują się salda finansowe, pozostałe wydatki i usługi żywienia, opieki i inne socjalne – powyżej 100%. Podatki mają elastyczność na poziomie 72%, co oznacza, że wzrastają przeciętnie w całej zbiorowości w mniejszym tempie niż dochody.

Biorąc z kolei pod uwagę ogół współzależności pomiędzy poszczególnymi wydatkami, wyróżnić możemy wydatki na żywność, higienę i środki czystości oraz łączność – to grupa o dużych współzależnościach, można stwierdzić, że są to wydatki w dużym stopniu komparatywne i bardzo zależne od poziomu dochodu. Względnie silnie łączą się też z wydatkami na odzież i obuwie, utrzymanie mieszkania i zdrowie, a nie łączą się z saldami, wydatkami na ubezpieczenia ochronne, transport i pozostałymi wydatkami. Te ostatnie zaliczyć można do pozycji rozchodowych o przeciwstawnym, czyli słabym, charakterze zależności.

Literatura

- LASKOWSKI W., 2001: Dochody ludności Polski oraz proporcje w ich rozdysponowaniu w świetle badań budżetów gospodarstw domowych. SGGW, Zeszyty Naukowe SGGW, EKONOMIKA I ORGANIZACJA GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ nr 43, Warszawa.
- LUSZNIEWICZ A., 1982: Statystyka społeczna. PWE, Warszawa.
- WISZNIEWSKI E., 1977: Ekonomika konsumpcji. PWN, Warszawa.

Some Correlation and Preferences in Income Disposal by the Households

Abstract

The results of this study confirm that income is a strong factor modelling consumption. This factor's impact is proved among others by the income elasticity of demand for various consumer products. The indices of this elasticity enable the establishing a priority ranking among households' expenditures. Expenses on food, alcohol and tobacco as well as expenses on housing and health can be determined as the basic ones. The indices of demand elasticity in farmers' households classify the most of their expenditures as primary ones. This results from the fact that farmers' households usually do not spend large part of their additional income on food, but rather they consider this income as an economic reserve. It is expected that these households would invest this income in farms if the economic situation were better.